

Ma nosztalgiaival gondolok vissza nacionalista éveimre; nem bánok semmit, és nem akarom megtagadni egy részét mindannak, ami az életemet és érzékenységet jelentette. Éppen ezért meg tudom érteni a nacionalisták nézőpontját, ha nem is osztozom a véleményükben, és örvendének, ha ők is így ítélnének meg engem. Nem táplállok semmiféle neofita elfogultságot a konstruktivista és „invencionalista” elméletek iránt. Ennek ellenére mesterségemben gyakran hasznosnak bizonyultak ideológiai átváltozásaim, és segítettek a múlt jobb megértésében. Nem kötelező erdélyinek vagy nacionalista románnak lenni ahhoz, hogy Erdélyről írjon az ember. De néha hasznos lesz tudni mindezekről nem csupán könyvekből vagy dokumentumokból, hanem a személyes élettapasztalatból is.

Mint minden múltat becsülő ember, születésemmél fogva konzervatívnak kellett volna lennem. De liberális lettem, opció révén, intellektuális értelemben.

(2008.1.)

Kántor Erzsébet fordítása

JEGYZETEK

1. Ernst Gellner: *Nations and Nationalism*. Cornell University Press, Ithaca, New York; Eric J. Hobsbawm, Terence Ranger (szerk.): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge; Benedict Anderson: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, New York – valamennyi 1983-ban jelent meg.

2. Lásd Dan Berindei bevezető megállapításait az *Istoria românilor* első kötetében. Academia Română, Editura Enciclopedică, Buc., 2001. XIX. 1.

ROMSICS IGNÁC

Az etnikai ellentétek kezelésének technikái

(Részlet)

A második világháború befejeződése óta mintegy száz helyi háború tört ki szerte a világban. E harcokban mintegy húszmillió ember vesztette életét, és körülbelül ugyanannyian hagyták el otthonukat, azaz váltak menekültté. E háborúknak nagyjából felét etnikai ellentétek okozták, s a húszmillió halott mintegy kétharmada az etnikailag motivált összetűzések számlájára írható.

Az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején, amikor a hidegháború befejeződött, igen sokan hitték, hogy az etnikai feszültségek csökkenni fognak, s hogy a nagyhatalmak együttműködése mintegy természetesen fog elvezetni egy konfliktusmentes Új Világrend kialakulásához. Ismeretes, hogy ennek éppen az ellenkezője történt. Ahelyett, hogy csökkent volna, az etnikai konfliktusok száma jelentősen nőtt. Ez azt bizonyítja, hogy a származási, nyelvi, vallási, kulturális és történelmi különbségek a globalizáció, az integráció és az individualizáció korában is hatnak. Ez a sokakat meglepő fejlemény új lendületet adott az etnikai kérdésekkel foglalkozó kutatásoknak, amelyek az 1960-as évek óta egyébként is reneszánszukat élték. A kutatások egyik fő ága az etnikai konfliktusok kezelésével foglalkozik. Történészek, jogászok, szociológusok, antropológusok és politológusok könyvek és tanulmányok ezreiben tárták fel, írták le és értékelték azokat a konfliktusmegelőző, -kezelő és/vagy -megoldó módszereket, amelyeket a 19. és 20. századi állami politika alkalmazott többség és kisebbség viszonyának rendezése, illetve harmonizálása céljából. A választott kritériumtól függően ezek a technikák többféleképpen csoportosíthatók. Bár nem kétséges, hogy ugyanaz a cél esetenként nagyon különböző eszközökkel is elérhető, a nemzetiségpolitikák legfontosabb aspektusa, nézetünk szerint, annak célja, illetve várható eredménye. Ebből a szempontból két alapvető megközelítés különböztethető meg: a homogenizáció vagy monoetnicizmus és a multikulturalizmus vagy polietnicizmus. [...]

A homogenizációs jellegű nemzetiségi politikától, illetve konfliktuskezeléstől eltérően a multikulturális vagy polietnikus megközelítés elfogadja, hogy egy állam lakossága eredetére, nyelvére vagy vallására nézve, illetve bármely egyéb szempontból két vagy több csoport-

ból áll, s nem törekszik a kisebbségek eliminálására. Ha emellett még különböző jogokkal is felruházza őket identitásuk megőrzése, kultúrájuk fejlesztése és politikai befolyásuk biztosítása érdekében, akkor a partnerség valamely formájával állunk szemben. Az ilyen politikai rendszer magától értetődően demokrácia, ám a csoportjogok elismerése és kitüntetett kezelése miatt nem liberális vagy „westminsteri” típusú, hanem a társadalmat alkotó csoportok különjogainak szintje és azonossága versus egyenlőtlensége alapján nemzeti vagy etnikai, illetve társulási vagy konszenzuális demokrácia.

Nemzeti vagy etnikai demokráciának az olyan politikai rendszerek nevezhetők, amelyek a liberális demokráciákhoz hasonlóan mindenki számára biztosítják az általános állampolgári jogokat és a politikai hatalomért folytatott versengés egyenlő feltételeit, ám az állam ennek ellenére a társadalmat alkotó domináns csoport nemzeti törekvéseinek hordozója. A kisebbségeket nem nyomják el, sőt külön kulturális jogokat biztosítanak számukra, de államalkotó faktorként, „társnemzetként” nem ismerik el őket. Statisztikai túlsúlyánál fogva az államélet minden szféráját a domináns többség uralja, amely a különböző testületek összetételében, az állami szimbólumok megválasztásában és a közhatalok nyelvhasználatában egyaránt megmutatkozik. Az államélet különösen bizalmas területeit, például a biztonsági szolgálatokat és a hadsereget kizárólag a többség irányítja; a kisebbségek képviselői ilyen pozíciókhoz *per definitionem* nem juthatnak. A kisebbségek öngazgatása területi vagy egyéb alapon, illetve befolyásuk biztosítása a döntéshozatalra a pozitív diszkrimináció különböző válfajainak alkalmazásával nem megengedett; az állam iránti lojalitáskat a többség folyamatosan kétségbe vonja. A nemzeti (etnikai) demokrácia egyik klasszikus esete sokáig – a palesztin területi autonómia elismeréséig – Izrael volt. Ma többek között Szlovákia, Ukrajna, Horvátország vagy Románia nemzeti-nemzetiségi politikája sorolható ebbe a kategóriába.

A társulási (*consociational*) vagy megegyezési (*consensus*) demokrácia a liberális demokráciától abban különbözik, hogy az egyéni jogok mellett kitüntetett szerepet biztosít a csoportjogoknak, a nemzeti demokráciától pedig abban, hogy a társadalmat alkotó csoportok egyikét sem privilegizálja. Ehelyett arra törekszik, hogy a társadalom nyelv, vallás vagy egyéb tényezők alapján elkülönülő szegmensei egyenlő partnerekként vegyenek részt a közéletben, a politikai befolyás és a javak elosztása arányosan, a döntéshozatal pedig kompromisszumok alapján történjék. Arend Lijphart, aki e fogalmat megalkotta, a társulási demokrácia négy alapvető ismérvét különítette el. Ezek a következők: (1) nagykoalíció, (2) kölcsönös vétőjog, (3) arányosság a közéletben és a javak elosztásában s végül (4) széles körű autonómia minden közösség számára saját ügyeik intézésében. A nagykoalíció azt jelenti, hogy a kormányzás felelőssége – a liberális demokráciák általános gyakorlatától eltérően – nem egyedül a többséget szerzett párt vállain nyugszik, hanem megoszlik a társadalmat alkotó csoportok elitjei között. A vétőjog arra garancia, hogy az egész társadalom életét alapvetően befolyásoló nagy döntéseket csak teljes körű vagy nagyfokú konszenzus esetén lehessen meghozni, valamint arra, hogy kizárólagosan saját ügyeit illetően minden kisebbség megvédhesse magát a többség diszkriminatív akaratával szemben. Az arányosság alapvetően két dologra vonatkozik: a közéleti, illetve államigazgatási pozíciók és a pénzügyi erőforrások, illetve állami támogatások elosztására. „A nyertes visz mindent” elv ebben a rendszerben sohasem alkalmazható. S végül az autonómia azt jelenti, hogy saját, a társadalom egészére nem tartozó ügyeiben minden alcsoport maga dönt. Az autonómia lehet területi elvű s ezen belül magasabb vagy alacsonyabb szintű, valamint szemlélyre alapozott, az államigazgatás piramisszerűen felépülő területi hierarchiájától független párhuzamos struktúra.¹

A társulási demokrácia legismertebb és legjobb mai példái Svájc és Belgium. A svájci állammodell két pilléren nyugszik. A 26 közigazgatási egység (kanton) széles körű önállóságán, valamint a német, francia és olasz nyelv egyenrangúságán és a háromnyelvűség lehető legteljesebb körű érvényesítésén. Az 1970-es években ehhez hasonló rendszer alakult ki az addig centralizált Belgiumban is. Az államterület e szerint négy nyelvi részre – vallon (francia), flamand (holland), német és a francia–holland (Brüsszel), a társadalom pedig

három nyelvi közösségre oszlik. Az egyes területek és közösségek nagyfokú önállóságot élveznek, miközben országos szinten a hatalmi posztok arányos elosztására törekszenek. Az utóbbi évtizedekben ilyen föderális rendszer körvonalazódott Spanyolországban, s 1995-től – igaz, nemzetközi felügyelet alatt – ehhez hasonló rendszer működik az iszlám bosnyákok, a katolikus horvátok és az ortodox szerbek által lakott Bosznia-Hercegovinában is.

A hatalommegosztás alacsonyabb szintjét jelenti a területi vagy kulturális autonómia. Előbbi egy adott közigazgatási egység öngazgatását feltételezi az állami érdekek sérelme nélkül. Az 1920-as évek óta ilyen élvez többek között a finnországi Aland-szigetek 20 ezer fős svéd lakossága s az 1970-es évek óta az észak-olaszországi Dél-Tirol közel 200 ezer fős németisége. A kulturális autonómia a szétszórtan élő kisebbség számára biztosít beillesztést az anyanyelvükkel és kulturális azonosságukkal kapcsolatos ügyek intézésébe. A két világháború között ez vált az észtországi kisebbségpolitika vezérelvévé. Ma többek között Szlovéniában és Finnországban alkalmazzák sikerrel. A 6 százaléknyi svéd anyanyelvű közösség finnországi kezelése példászerű. 1968 óta a svéd nyelv az iskolarendszer minden szintjén egyenlő a finnel. A finnek kötelezően tanulnak svédül és a svédek finnül. A 20 finnországi egyetem és főiskola közül 12 finn egynyelvű, 2 svéd egynyelvű, 6 pedig kétnyelvű. A két állami tévécsatorna napi több mint két órában sugároz svéd nyelvű programokat. A rádiócsatornák közül kettő, a színházak közül négy svéd nyelvű. Az utóbbi években elterjedt, és mára általánossá vált, hogy az élelmiszerek feliratai is kétnyelvűek. A 2003-as új nyelvtörvény értelmében, ha a svéd kisebbség létszáma egy településen eléri a 8 százalékot vagy legalább a háromezres lélekszámot, akkor azt a települést kétnyelvűnek kell minősíteni, és gondoskodni kell ennek megfelelő közigazgatásról. [...]

(2008. 1.)

JEGYZET

1. Arend Lijphart: *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*. New Haven, London, 1977; Uő: *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven, London, 1984.

VAJDA MIHÁLY

A Szellem és a szellemek

(Részlet)

[...] Az eddig mondottak igen rövid összefoglalása volt utolsó előtti könyvem, a *Mesék Napnyugatról* gondolatainak. Egy könyv a filozófusok meséiről, akik mindig újból és újból el akarták hitetni velünk, hogy az emberi ész minden nehézségen úrrá lesz, s így a földön is paradicsomi állapotokat leszünk képesek teremteni. Mesék tehát Ész istennőről. A filozófia azonban a tradicionális istenhít híján, ha megszűnik ontoteológia lenni, hiteltelenné válik. Nem tudomány, egyszerűen csak buta, s főleg haszontalan fecsegés. Ezért akar manapság a legtöbb filozófus csak olyan kérdéseket feltenni, melyekre lehetségesnek tűnik úgynevezett tudományos választ, megalapozott választ adni. Ahhoz, hogy az egészre kérdezzünk, hiányzik az alap. A tudomány korszakában pedig alaptalanul nem filozofálunk.

De volt egyszer, hol nem volt, volt egy filozófus, aki *kizárólag csak kérdéseket akart feltenni*; amikor azt kérdezték tőle, miért nem foglalkozik a mítoszok racionális magyarázatával, állítólag a következő szavakat mondotta volna: *Nekem bizony nincs időm az ilyesmire, s ennek oka, barátom, a következő: még arra sem vagyok képes hogy – a delphoi felirat értelmében – „megismerjem önmagamot”, s nevetségesnek tartom, hogy amíg ebben tudatlan vagyok, tőlem idegen dolgokat vizsgáljak. Ezért tehát búcsút mondva nekil elhizsem, amit a hagyomány tart róluk, és – mint az imént említettem – nem az ilyesmit, hanem önmagamot vizsgálom: vajon valami szörnyeteg vagyok-e, aki Tüphónnál is bonyolultabb és jobban okádja a tüzet, vagy pedig szelídebb és egyszerűbb lény, akinek természeténél fogva valami isteni és minden elvakultságtól mentes jelleg jutott osztályrészéül.*¹ A filozófust Szókratésznek hívták. Igen. A filozófiához mint önismerethez kellene, gondolom, visszatérnünk, ahe-